

Bjørnstjerne Bjørnson

(1832-1910)

To år etter Camilla Colletts hovedverk kom Bjørnsons «Trond» På trykk. Med den – og med Synnøve Solbakken samme år – seiler noe nytt inn i norsk litteratur. De røper ikke bare en helt annen kjennskap til norske bønder enn forgjengerne la for dagen, men er skrevet i et langt norskere språk; ja, de er fortalt på en ny måte. Vi har fått en egen, norsk fortellerstil og novellekunst. Sine viktigste forutsetninger har dette gjennombruddet i Asbjørnsen og Moes Norske Folkeeventyr (1841-44) og Asbjørnsens Norske Huldreeventyr og Folkesagn (1845-47), men også sagaoversettelser har betydd mye og trukket i samme lei.

All folkediktning har viktige fellestrekk. Men særlig karakteristisk for den norske, sier Moltke Moe, er «en episodisk springende fremstilling, impressionistisk, med kraftigt episk-dramalisk præg, bent på, handlingens høidepunter side om side, som en blånende rad av fjelltopper – alt andet i dis og skodde, overlatt til den utfyllende fantasi.» Med andre ord: en utpreget novellistisk fortellemåte, et hjemlig grunnlag for norsk novellestil. Og del var et grunnlag som høvde for Bjørnsons temperament; det hjalp ham til å finne sin egen form.

Det var om «Trond» han skrev at han ikke respekterte grammatikk-norsk, men brukte «Bryst-Norsk». Og han kalte den en gang «min første fortelling». Del er ikke bokstavelig sant, men det var her han først fant seg selv som kunstner. Han opplevde den selv som et befriende gjennombrudd, og han avsluttet den med et myndig grep som stred mot alle estetiske forskrifter, men som med sin appell til den utfyllende fantasi i grunnen er et ekte novelletrekk.

Enda større er den kunstneriske myndighet i «Faderen», den ypperste av alle Bjørnsons noveller. Her beveger han seg virkelig fra topp til topp og overlater resten til den utfyllende fantasi. I omfang er den en av de minste noveller som fins, men få rommer mer, og ingen novellist har nådd høyere i den kunst å fortelle i scener, tegne karakterer og utvikling gjennom replikk og handling, si mye med få ord.

TROND

Alf het en mann som hadde stort håp av sine sambygdingar, fordi han gikk fremfor de fleste både i arbeide og råd. Men da den mann var tredve år, dro han til fjells og ryddet seg plass to mil fra folk. Mange undret seg over at han holdt ut dette naboskap med seg selv, men de undret seg ennå mer, da om noen år en ung jente fra dalen ville dele det med ham, og det just den som hadde vært den gladeste ved alle deres samlag og danser.

De ble kalt «skogfolket», og han kjentes under navnet «Alf i skogen»; folk så lenge efter ham når han fantes ved kirke eller i arbeide; ti de forsto ham ikke, og han brydde seg heller ikke med å forklare seg. Konen hadde blott vært et par ganger i bygden, og den ene gang for å få et barn holdt over dåpen.

Dette barn var en sønn som ble kalt Trond. Efter som han vokste til, talte de oftere om at de måtte ha hjelp, og da de ikke kjente råd til å ta et voksent menneske, tok de hva de kalte et *halvt*: de fikk en fjortenårs jente i huset, som stelte med gutten når foreldrene var i marken.

Hun var ikke fri for å være enfoldig, og gutten merket snart at det moren sa ham, var lett å få fatt i, men det Ragnhild ga, var tungt. Faren talte han ikke stort med, og han var heller redd ham; ti der måtte være så stilt når han var inne.

Så en julekveld – de brente to lys på bordet, og faren drakk av en flaske som var hvit – tok faren gutten opp til seg, satte ham på fang, så ham strengt i øynene og ropte: «Huff, gutt!» Da la han mildere til: «Du er ikke så redd enda; tåler du et eventyr?» Gutten svarte ingenting, men så stort på faren. Da fortalte denne ham om en mann fra Våge, som het Blessommen. Han var i København, den mann, for å få kongens rett i en sak han førte, og det dro ut, så julekvelden kom på ham; men det syntes ikke Blessommen godt om, og som han drev i gatene der og tenkte seg hjem, så han en svær kar i en hvit kufte gå foran seg. «Du går fort,» sa Blessommen. – «Jeg har langt hjem i kveld,» sa mannen. – «Hvor skal du hen?» – «Til Våge,» svarte mannen, og gikk på. – «Det var riktig bra,» sa Blessommen, «for dit skulle nok jeg med.» – «Så kan du stå bak på meiene hos meg,» svarte mannen, og drev av inn i en tverrgate hvor hesten hans sto. Han satte seg oppi, og så tilbake på Blessommen der han steg opp på meiene: «Du får holde deg

fast,» sa'n. Blessommen så gjorde, og han hadde det fornødent; ti dette gikk ikke riktig på landjorden. «Jeg mener du kjører på vannet, jeg,» sa Blessommen. – «Jeg gjør så,» sa mannen, og govet sto omkring dem. Men et stykke lenger frem syntes Blessommen at det ikke lenger, gikk på vannet; «jeg mener det går i luften, jeg,» sa'n. – «Ja, det gjør så,» svarte mannen. Men da de hadde fart ennå lenger, syntes Blessommen at han dro kjensel på bygden de fór frem i; «jeg mener det er Våge?» sa'n. – «Ja, nå er vi fremme,» svarte mannen, og Blessommen syntes det hadde gått fort. «Du får ha takk for god skyss,» sa'n, – «Selv takk!» svarte mannen og la til i det samme han slo på: «Nå er det ikke verdt du ser deg om etter meg!» – «Nei, nei,» tenkte Blessommen og ruslet hjem over bakkene. Men da ble det slikt et smell og brott bak ham som om hele fjellet skulle falle ned, og lysning gikk over alt land; han så seg om, og da så han mannen i den hvite kuften kjøre gjennom brakende ildsluer inn i det åpne berget, der sto over ham som en port. Blessommen ble litt lei over det reisefølget han hadde hatt, og ville ta hodet tilbake fra den kant;

men som det var vendt, så ble det sittende, og aldri mer fikk Blessommen sitt hode rett igjen.

Slikt hadde gutten i sine levedager ikke hørt make til. Han torde ikke mer spørre faren, men tidlig neste morgen spurte han moren om ikke hun kunne eventyr. Jo, det kunne hun, men de gikk mest om prinsesser som satt fanget i 7 år, til den rette prins kom. Gutten trodde at alt han hørte og leste, levde tett omkring ham.

Han var en åtte år da den første fremmedmann en vinterkveld trådte innom døren der. Han hadde sort hår, og det hadde aldri Trond sett. Han hilste kort «God kveld!» og gikk fremover. Trond ble redd og satte seg på en skammel ved gruestenen. Moren ba mannen sitte innpå; han gjorde så, og da fikk moren se ham nøyere; «kjære, er det ikke han Fele-Knut?» sa hun. – «Jo, det er nok så. Det er lenge siden jeg spilte i ditt bryllup.» – «A ja, nå er det en stund siden. Er du så langreisende?» – «Jeg har spilt i julen på den andre side fjellet. Men midtveis kom der liksom noe ondt over meg; jeg måtte gå inn her for å hvile.»

Moren bar mat inn til ham; han satte seg til bords, men sa ikke «I jesu navn», som gutten alltid hadde hørt. Da han hadde spist, reiste han seg; «nå har jeg det riktig så godt,» sa han; «la meg nå få hvile lite grann.» Og han ble lagt hen for å hvile i Tronds seng.

Til Trond ble der redd opp på gulvet. Som han lå der, frøs han på den side som vendte bort fra gruen, og det var den venstre. Han fant ut at det var fordi den annen side lå bar i nattekulden; ti han lå jo midt i skogen, Hvorledes var han kommet i skogen? Han reiste seg og så, og ilden brente langt borte, og han lå virkelig alene i skogen; han ville gå hjem til ilden, men kom ikke av stedet. Da fikk han stor redsel; ti udyr kunne fare, troll og spøkeri komme, hjem til ilden måtte han, men han kom ikke av stedet. Da vokste frykten, han tok seg sammen med all sin makt, fikk rope «mor!» – og våknet. «Kjære barn, du drømmer tungt,» sa hun og løftet ham.

Det gjøs i ham, og han så seg om. Fremmedmannen var borte, og han torde ikke spørre etter ham.

Moren kom inn i den sorte kjole og gikk til bygden. Hjem med henne kom to nye fremmedmenn, også med sort hår og flate huer. De sa heller ikke «I Jesu navn» da de spiste, og de talte sakte med faren. Siden gikk han og de inn på låven, og kom ut igjen med en stor kiste som de bar mellom seg. Den satte de på en kjelke og tok farvel. Da sa moren: «Vent litt, og ta med den mindre kiste han bar med seg.» Og hun gikk inn etter den. Men en av mennene sa: «Den kan *han* ha,» og han pekte på Trond. Den annen la til: «Bruk den så godt som han der nå ligger her –,» og han pekte på den store kiste. Da lo de begge og dro av sted. Trond så på den lille kiste han således fikk. «Hva er der i den?» spurte han. «Bær den inn, og se etter,» sa moren. Han så gjorde, men hun hjalp ham å åpne den. Da gikk en stor glede over hans ansikt; ti han så noe så lett og fint ligge der. – «Ta det!» sa moren. Han stakk bare en finger ned på det, men med stor forskrekkelse tok han den igjen; «det gråter!» sa han. «Ta mot til deg,» sa moren, han grep om med full hånd og tok det opp. Han veide det og vendte det, han lo og rørte ved det; «kjære, hva er det?» spurte han, det var så lett som en lek. «Det er en fele.»

Således gikk det til da Trond Alfson fikk sin første fiolin.

Faren kunne spille litt, og han viste gutten de første grep; moren kunne tralle slåtter fra den tid hun danset, og disse lærte han, men laget snart selv nye. Han spilte all tid han ikke leste, han spilte, så faren engang sa ham at han bleknet rent bort for ham. Alt som gutten til i dag hadde lest og hørt, gikk inn i felen. Den bløte, fine streng var moren; den som lå tett ved og alltid fulgte moren, var Ragnhild. Den grove strengen, som han sjeldnere var bortpå, det var faren.

Men den siste, alvorlige streng, den var han halvveis redd, og den ga han intet navn. Når han tok et feilgrep på kvinten, så ble det katten; men når han tok et feilgrep på farens streng, så ble det oksen. Buen, det var Blessommen som fikk kjøre fra København til Våge på en natt. Også hver slått var en bestemt ting. Den med de lange, alvorlige toner i, var moren i den sorte kjole. Den som stotret og hoppet, var Moses, som stammet og slo på klippen med sin stav. Den med det stille spill, når buen lå lett på strengene, var huldren som samlet bølingen borti tåken, når ingen andre kunne se det.

Men spillet bar ut over fjellene, og han fikk lengsel. Da faren en dag fortalte at på markedet hadde en liten gutt spilt og tjent mange penger, ventet han moren i kjøkkenet, og spurte henne sakte om ikke også han kunne komme til markedet og spille for folk. «Kan du tenke slikt,» sa moren, men talte straks til faren derom. «Han kommer tidsnok ut,» svarte faren, og det sa han således at moren ikke ba mer.

Snart igjen fortalte faren og moren over bordet om noe nybyggerfolk som nylig var flyttet opp på fjellet og skulle giftes. De hadde ingen spillermann til bryllupet, sa faren, «Kunne jeg ikke få være spillemann?» hvisket gutten da moren atter sto i kjøkkenet. – «Du som er så liten!» sa hun; men hun gikk bort på låven, hvor faren sto, og sa det til ham. «Han har aldri vært i bygden,» la hun til, «han har aldri sett en kirke.» – «jeg skjønner ikke at du vil be meg,» sa Alf; men han sa heller ikke mer, og da trodde moren at hun hadde lov. Derfor gikk hun over til nybyggerfolket, og bød gutten frem. «Slik som han spiller,» sa hun, «har aldri en smågutt spilt før,» og – gutten skulle få komme med!

Men der ble glede hjemme! Fra morgen til aften spilte han og øvde inn nye slåtter, om natten drømte han om dem; de bar ham over høydene ut i fremmede land, som red han på seilende skyer. Moren sydde nye klær, men faren ville ikke være inne.

Den siste natten sov han ikke, men tenkte ut en ny slått om kirken som han ikke hadde sett. Tidlig om morgenen var han oppe, moren også for å gi ham mat, men han kunne intet spise. Han dro på seg de nye klær og tok felen i hånden, og da var det ham som det skinte for øyet. Moren fulgte ham ut på stenhellen, og så efter ham mens han gikk oppover liene; det var første gang han gikk hjemmefra.

Faren steg stille ut av sengen, og gikk til vinduet; han sto der, så etter gutten, like til moren rørte på seg ute på hellen, da gikk han atter i sengen, og han lå da hun kom inn. Hun ble gående omkring ham, som om det var noe hun ville ut med. Og endelig kom det: «Jeg synes nok jeg må ned til kirken og se hvordan det går.» Han ga ikke svar, derfor anså hun den ting for avgjort, kledde på seg og gikk.

Det var en herlig solskinnsdag gutten gikk oppover; han hørte på fuglene og så solen glitre i bladene, mens han gikk fort fremover med felen under armen. Og da han kom til brudehuset, så han ennå ingen andre ting enn dem han før hadde i hodet, hverken brudestasen eller følget; han bare spurte om de snart skulle av sted, og det skulle de. Han gikk foran med felen, nå spilte han hele morgenen inn i den, og det ljomet mellom trærne. «Ser vi snart kirken?» spurte han bakover; lenge fikk han nei; men endelig sa én: «Blott omkring den hammer der nå, så ser du den!» Han la sin nyeste slått på felen, buen danset, og han så ende frem. Der lå bygden like foran ham!

Det første han så, var en liten, lett tåke ligge som en røk opp mot den motsatte fjellside. Han dro øyet til seg over grønne enger og store hus med vinduer hvorpå solen brente; det glimret nesten som på isbreen en vinterdag. Husene ble bestandig større og vinduene flere, og her på den ene side lå der uhyre, røde hus, nedenfor dem sto hester bundet, små pyntede barn lekte i en bakke, hunder satt og så på. Men over alt gikk der en lang, svær tone, så det rystet i ham, og alt han så, syntes å vende seg i takten av den tonen. Da så han med én gang et stort, rankt hus, der tok like opp i himmelen med en høy, blinkende stav. Og nedentil funklet hundre vinduer i solen, så huset sto som i én lue. Det må være kirken, tenkte gutten, og tonen må komme derfra! Rundtom sto en uhyre mengde mennesker, og alle sammen var de like hverandre! Han satte dem straks i forbindelse med kirken, og fikk derved en fryktblandet aktelse for det minste barn. Nå må jeg spille, tenkte Trond og tok i. Men hva var dette? Felen lød jo ikke lenger. – Det må være en feil ved strengene; han undersøkte, men der var ingen. «Så må det være fordi jeg ikke trykker godt nok til,» og han trykket på, men felen var som brusten. Han byttet den slått som skulle bety kirken, inn mot en annen, men like galt; ingen lyd, blott pip og jammer. Han kjente den kolde sved perle nedover ansiktet, han tenkte på de kloke folk som sto her, og kanskje lo ham ut, ham

som dog hjemme kunne spille så vakkert, men her ikke fikk en tone! «Gudskjelov at ikke mor er her og ser min skam,» sa hin sakte til seg selv, mens han spilte inn mellom folket, – men se, der sto hun i den sorte kjøle, og hun vek tilbake lenger og lenger. Da så han i det samme høyt oppe på spiret sitte den sorthårede mann som hadde gitt ham felen. «Gi hit igjen!» ropte han, lo og strakte armene, og spiret gikk opp og ned med ham, opp og ned; men gutten tok felen under den ene arm; «du får den ikke!» ropte han, vendte seg og løp, ut fra folket, ut mellom husene, ut over eng og mark, til han ikke kunne mer, og sank om.

Der lå han lenge med ansiktet mot marken, og da han endelig vendte seg, hørte og så han blott Guds endeløse himmel, der gikk over ham med sitt evige sus. Dette var ham så forferdelig at han måtte vende seg mot marken igjen. Da han atter løftet hodet, fikk han se felen, som lå der for seg selv. «Din skyld er det alt sammen!» ropte gutten, og løftet den for å knuse den, men holdt inne og så på den. – «Vi har hatt mangen en glad stund sammen,» sa han til seg selv og tidde. Men litt efter sa han: «Strengene må over; ti de duger ikke.» Og han trakk en kniv og skar. «Au!» sa kvinten kort og sårt. Gutten skar. «Au!» sa den neste; men gutten skar. «Au!» sa den tredje tungt, – og han sto for den fjerde. En stor smerte grep ham; den fjerde strengen, den han aldri hadde tort gi navn, den skar han ikke. Nå var det også som han følte det var dog ikke strengenes skyld at han ikke kunne spille. Da kom moren gående langsomt oppover til ham for å føre ham hjem. Men en ennå større frykt grep ham, han holdt felen efter de overskårne strenger, reiste seg og ropte nedover mot henne: «Nei, mor! hjem igjen vil jeg ikke før jeg kan spille hva jeg har sett i dag.»